

A hiányzó hős csapdája¹

(A meglelt hősök képregénye)²

Balázs Eszter – Phil Casoar: *Budapest hősei*. (Fordította: Molnár Zsófia.)

Scholar–Vince, Budapest, 2016. 260 oldal.

„S akkor a fiú hirtelen megáll
(a civil őrnagy) –: Hát szemből, Halál!”
Szilágyi Domokos: *Szemből, halál*

Hommage á Csongovai Per Olaf (1930, Ankara – 2005, Párizs.)

Az 1956-os forradalom emlékezete – mint azt legutóbb a teoretikusan 2016-os, a gyakorlatban 2017-re is átcúsúzott tematikus évforduló is megmutatta – akaratlanul *a hosszú évtizedek óta hiányzó történelmi hős csapdájával való küzdelem példájaként is érthető*. A forradalom pluralizmusa, az abban résztvevők olykor radikálisan eltérő politikai háttere, motivációja, az erőszak különböző formáihoz való viszonya, az ellenségképek közti különbségek máig érvényes világnézeti ellentéteknek tűnnek, melyek nem egyszerűen kibeszéletlenül terapeutikus feloldásra várnak, hanem sokszor *valóban* feloldhatatlanok. Azaz, a forradalom utóéletének fragmentáltsága kérlelhetetlen pontossággal jeleníti meg annak egykori világát, bonyolult politikai valóságát.³ Nem egy homogén ötvenhat volt, tehát nem tűnik magától értetődőnek, hogy annak *egy* kanonizált hagyománya legyen. Ugyanakkor a kormányváltásoknak megfelelően többször cserélődő aktuális politikai norma nevében átírt kánonváltás vezetett az 1989 utáni évtizedekben számos kölcsönös, vélt és igazi bántalomra, sérelemre. 1989 után az eltérő 56-os politikai hagyományok nem egyformán voltak képviselve az új parlamentben, s ez önmagában is feszültségekhez vezetett. 1990–1998 között vitathatatlan volt a Történelmi Igazságtételi Bizottság felülreprezentáltsága, azaz az egykori kommunista reformerek domináns jelenléte az ötvenhatos ügyek képviseletében.⁴ Közben a forradalmat éppúgy le lehet írni a sztálinizmus elleni, a demokrati-

¹ Vö. Hankiss Elemér: *Társadalmi csapdák*. Magvető, Budapest, 1978. 23. (Lásd Thomas C. Schelling: *The Strategy of Conflict*. Harvard University Press, Cambridge–Massachusetts–London, 1960.)

² A könyv első kiadása franciául jelent meg: Phil Casoar – Eszter Balázs: *Les Héros de Budapest*, Les Arènes, Paris, 2006.

³ Vö. Ständeisky Éva: *Népuralom ötvenhatban*. Pesti Kalligram, Budapest, 2010.

⁴ Litván György: *Politikai beszéd 1956-ról*. 1956-os Intézet Évkönyv, Budapest, 2002. 258–263. http://www.rev.hu/rev2/images/content/tanulmanyok/1956/litvan_2002.pdf – utolsó letöltés: 2018. november 1.

kus szocializmus mellett elkötelezett értelmiségi mozgalomként, egyetemista és diáklázadásként, ahogyan antikommunista küzdelemként. Mindkét elbeszélés mögött élesen eltérő kulturális hagyományok, illetve értelmiségi és politikai elittek voltak, vagy utóbbiak éppen nem, amiből ugyancsak elég sok baj keletkezett.

A Nagy Imre-per vádlottainak a tárgyalás során tanúsított eltérő stratégiája – több szempontból is érthetően – óvatosan kezelt, még ma sem könnyen hozzáférhető dokumentumba zárva maradt,⁵ s ez önmagában is jól érzékelteti, hogy milyen bonyolultak, tehát ha ellenségesek, mégis elválaszthatatlanok is voltak a sztálinizmussal leszámoló kommunista elit normái és a nemzeti történelem fogalmába illeszthető pátoszminták. Nagy Imre szavait felidézve: „Az ügyész úr [sic!] reám a leg súlyosabb, tehát a halálbüntetés kiszabását javasolta. Többek között azzal indokolta, hogy a nemzet nem tud olyan ítéletet elfogadni, amely könyörületes lenne. Sorsomat tehát a nemzet kezébe teszem.”

Majd az ítélet elhangzása után kifejtette, hogy igazságtalannak tartja a halálos ítéletet, nem kért kegyelmet, s így folytatta: „Egyetlen vigaszom, hogy a magyar nép és a nemzetközi munkásosztály felment a súlyos vádak alól.”

Többben, az utolsó szó jogán, kegyelmet kértek. Vásárhelyi Miklós például elismerte, hogy bűncselekményeket követett el, bár mint mondta: „soha nem akartam ártani a szocializmus ügyének [...] mindent meg fogok tenni, hogy életem további során kiérdemeljem a párt és nép bizalmát.” Aztán persze minden másként történt.

Mind az ügyész, mind Nagy Imre, végül a többi vádlott retorikájában teljesen elválaszthatatlanok egymástól a kommunista meggyőződésükből következő érvek s a nemzeti történelemre való hivatkozások, illetve az annak való megfelelésre irányuló szándék. S az is nyilvánvaló, hogy nem volt magától értetődő a Vida Ferenc vezette bíróságot legitim joghatóságnak elismerni, ellenben a vádlottaknak minden okuk megvolt arra, hogy azt az illegitim, hazaáruló Kádár-rendszer politikai akara-

⁵ 2008-ban jelent meg *A per, Nagy Imre és társai 1958, 1989* című kötet. 1956-os Intézet – Nagy Imre Alapítvány, Budapest, 2008. Szerkesztette: Dornbach Alajos – Kende Péter – Rainer M. János – Somlai Katalin. A kötetben említést tesznek az Országos Levéltárban található egykorú magnetofonfelvételekről, de technikai és terjedelmi okoknál fogva elálltak az annak alapján készíthető, mintegy ezerötyszáz oldalra tehető jegyzőkönyvek közlésétől, amint korrekten megemlézték a közléssel kapcsolatos elvi kifogásokat is, a jogfosztottság állapotában kicsikart vallomásokat nem tartották hitelesnek. Kende Péter: Uo., Előszó, 11. Ugyanakkor a fentiekhez képest jóval szerényebb mennyiségű anyag, a MOL-XX-5 jelzetű dokumentumok megtalálhatók a Közép-európai Egyetem Nyílt Társadalom Archívumának (Open Society Archives – OSA) honlapján. A Nagy Imre-per tárgyalási jegyzőkönyve. http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2107&Itemid=2259&lang=hu – utolsó letöltés: 2018. november 1.

Az általam idézett mondatokhoz az OSA honlapját használtam. Az OSA eljárását az Országos Levéltár szakmailag és jogilag is kifogásolta. Gecsényi Lajos az összes dokumentum digitalizálása, kutathatóvá tétele mellett érvelt. https://mult-kor.hu/20080606_bemutattak_a_nagy_imreper_digitalizalt_dokumentumait?print=1. – utolsó letöltés: 2018. november 1. Illetve *Megrendült a világ, A Nagy Imre és társai elleni per hangfelvétele és szó szerinti leírata*. Szerkesztette: Hanák Gábor – Szabó Csaba, Magyar Országos Levéltár, ÁBTL, OSZK Történeti Intézmény Társaság, Kossuth Kiadó, Budapest, 2008.

tát végrehajtó gépezetnek tekintsék. Igen érthető, ha voltak vádlottak, akik kommunista meggyőződésüket követték, vagy annak egyszerűen mimikrijét mutatták be, minthogy a színjátéknak tekinthető pert túl akarták élni. Mindenesetre, ez a bonyolult identitás és az annak negfelelő (vitathatóan) nyilvános szereplés nem volt magától értetődően alkalmas arra, hogy évtizedekkel később a baloldali eszményektől radikális távolságot tartók számára a nemzeti történelemben magától értetődő hősi élet és halál példáiként szolgáljanak. Ugyanakkor az igen bonyolult épülő fogalomhoz, a folyamatos jelentésváltozáson áteső virtuális csoporthoz, a „pesti srácok”-hoz tartozó megannyi vádlott még évtizedek múltán is ismeretlen volt, nagy részük máig az maradt, s pusztán ezért sem szolgálhattak ellenpéldaként, azaz a nem kommunista közlemékezet megteremtéséhez szükséges hősként. A népszerű hősök nélküli 1956 nagy elbeszélés nélkül, konszenzuális narratíva nélkül maradt, ami meghatározta az 1989 utáni társadalmi fantáziában játszható szerepét is, kijelöle annak korlátait.

2016/2017 épp a fentiekkel összefüggésben tűnt fordulópontnak – pontosabban lehetett volna az – 1956 emlékezettörténetében. Amennyiben a kormány által az emlékév programjaival megbízott Terror Háza kutatói, munkatársai a „pesti srácok” *konszenzuális rehabilitációját* tűzik ki célul: az megállíthatatlan, kritizálhatatlan fordulat lett volna, s reményteljes választ kínálhatott volna az 1989 után újraírandó nemzeti történelem működőképes apparátusához oly fontos hiányzó hősök csapdáinak ma is megoldatlan kérdéseire.

De mindig minden másképp van, vagy másképp volt. A valóságban az történt, hogy a 2016-os év a kormánypártok számára egyszerűen az imaginárius – tehát folyamatosan létezőnek képzelt – antikommunista Magyarország retroaktív felépítésének kísérletét jelentette, és nem a történelmi interpretáció keretei között tartott, az addiginál szélesebb konszenzust kereső és teremtő rekanonizációt, amely elvben és önmagában is teljesen érthető és helyeseltető lett volna. 2016-ban huszonhárom, a forradalomban részt vevő, odáig a nagyközönség számára ismeretlen férfi és nő fényképe s neve jelent meg a köztereken különböző méretű plakátokon, falfestményeken. Közülük tizenkilencen harcoltak fegyverrel a szovjet csapatok ellen, ők minden további nélkül azonosíthatóak voltak. Viszont kínos tévedés volt, hogy a Terror Háza szakértői a halott Pruck Pál korabeli fényképét összekeverték Dózsa Lászlóéval, illetve több mint kínos volt a szakmai tévedésből utóbb aktuálpolitikai presztízkérdést csinálni, amely egyformán megalázó és leverő volt minden érintett vagy érintettségét vélő fél számára. Ugyanakkor a konszenzuális rekanonizáció sem volt teljes, mint az az OSZK 1956-os Intézet Oral History Archivum osztályának jelentésében is olvasható. A köztereken lévő képekből „[h]iányzik a képi/életörténeti utalás az egyetemi és más diákmozgalmakra, a forradalmi önszerveződésre, a munkástanácsokra, a tényleges harcot is vállaló honvédekre és katonatisztekre, a forradalmi kormányra és fejére.”⁶

⁶ http://www.rev.hu/rev2/images/content/kiadvanyok/jelentes_emlekevkepek.pdf – utolsó letöltés: 2018. november 1.

Ebben a kontextusban jelent meg Phil Casoar és Balázs Eszter – előrebocsátom – megítélésem szerint remek könyve, a francia kiadást követően végre magyarul is. Phil Casoar 1994-ben egy budapesti útján Varga László *Az elhagyott tömeg* című munkája címlapján látott meg két fiatalot, egy fegyveres fiút, s mellette egy, az arcán sebesült lányt. Casoarnak ismerős volt a kép Andy Anderson 1975-ös könyve francia kiadásának címlapjáról.⁷ Bill Lomax⁸ 1976-ban megjelent munkájához hasonlóan Anderson könyve is centrális problémának tartotta a munkástanácsok működését, s ugyan a képen látható fiataloknak semmi közük nem volt a november 4-e után kibontakozott sztrájkmozgalmakhoz, de az ikonikus képek lényegéhez tartozik, hogy azok metamorfózisuk során elveszítik elsődleges kontextusukat, s ennek megfelelően nem a hitelességük, hanem számos mozzanatból összeálló vizuális vonzásuk új, illetve az alkalomhoz illő jelentéssel való felruházása révén híresülnek el. Casoar és Balázs némi távolságtartással idézik Jean-Luc Godard *Le petit soldat* című 1960-as filmjének egy jelenetét, amelyben az 1956-ban Budapesten készült kép látható a hősök mögött a falon. Az algériai háború idején játszódó történet a szerelem és kiszolgáltatottság, az árulás és szolgálat kérdéseit tekinti át, s a két magyar fiatal képe *valóban* ikonként szolgál, teljesen függetlenül a történeti valóságtól, a szerelem, a fiatalság, és fegyvert viselő civil azonossága tűnik élénk. S persze, a másik oldalon, ott szerepelt ez a kép Hollós Ervin *Kik voltak, mit akartak* című 1967-ben megjelent – a szerzők által okkal „ellenforradalmi propagandakönyvnek” nevezett – könyvében, amint az általam eddig nem ismert, ugyancsak általuk közölt, *Kikből verbuválódtak az ellenforradalmi bandák?* című, 1957 júniusában megnyílt vándorkiállítás egyik tablóján (84–85).

Casoar és Balázs Eszter kötete a magyarországi viszonyok között több szempontból is egyedülálló nyomozásukat rögzíti. Hosszú éveken, földrészekén át zajló részben virtuális, részben valódi utazásaik története, ugyanakkor személyes hangot használó kiváló regény is egyben, a kutatás szenvedélyétől megszállott két ember győzelme a megsemmisülés, az idő, a történelem nagy történeteiből való kizártság véglegessége felett. Az olvasó a könyv végére pontosan megismeri az 1990-ben meghalt Sponga Jutka életét, s megtudja, hogy a mellette álló, 1940-ben született fiút Berki Györgynek hívták, s október 30-án halt meg a Köztársaság téren, a pártszékház ostroma alatt, tizenhat évesen. A kettejükét aznap délelőtt a Nemzeti Múzeum kerítése mellett ábrázoló képet az amerikai Russ Melcher készítette, s nem sokkal később Mario de Biasi – mit sem sejtve – lefényképezte őket a Ferenciek terén, amint egyikük a közeli halála, másikuk a Svájcban, majd Ausztrália mélyén folytatódó és 1990-ben véget ért élete felé tartott.

⁷ Andy Anderson: *Hongrie 1956, la commune Budapest les conseils ouvriers*. Spartacus, Paris, 1975.

⁸ Bill Lomax: *Hungary, 1956*. Allison and Busby, London, 1976, illetve uő: *Magyarország, 1956*. (Fordította: Krassó György). Aura Kiadó, Budapest, 1989.

Amint azt Casoar és Balázs többször is említik: ez a könyv nem 1956, nem a forradalom, hanem egy rövid ideig tartó szerelem pár pillanatát rögzíti, majd a túlélő lány bonyolult élettörténetét mondja el, rekonstruálja. És *ugyanakkor* ez a könyv egyike a forradalomról szóló legmegrázóbb és legfontosabb szövegeknek, amelyet valaha olvastam. Hiszen mindeddig a történeti emlékezetre érdemes kiváltságosok köre már a forradalom előtt, s ha túléltek azt, akkor utána is a nagy történelemben élőkől és holtakból állott. A későn születettek velük találkoztak a könyvekben, tanulmányokban, az egykorú, s utóbb újra és újra megjelent fényképeken, akár Mindszentyről, akár Nagy Imréről, Losonczy Gézárról vagy Maléter Pálról volt szó. Olyan – döntően – férfiakkal, akik életüket a hatalom védte kivételezettség viszonyai között éltek, amíg azt tehették. 1956 után a Kádár-rendszer kommunista büntetőgépezete igencsak másként bánt a börtönbe zárt kommunistákkal, akiknek szabadulásuk után is – minden esetleges mellőzésük ellenére – más élet és más évek, más lakások és kertek jutottak, mint azoknak az addig „névteleneknek”, akiknek életét vagy halálát mindössze az igazságtalan perek kapcsán ismerhettük meg, arcukat pedig a bűnügyi nyilvánartókban készült képekről tanultuk meg.⁹ 2016-ra ama bizonyos pesti srácok történetét lassan már mindenki elfeledte néhány, ugyancsak a végtelenségig makacs történésztől, elsősorban Eörsi Lászlótól, Rainer M. Jánostól eltekintve, akik tudták, hogy a hűség semmi más, mint az idő tagadása, és évtizedeket töltöttek életükből azzal, hogy a munkásosztályhoz vagy az antikommunista világhoz tartozók élettörténetét is megörökítsék, mert az így volt igaz, tehát igazságos.

S ez lenne a könyv lényege is. A forradalom ugyanis nem a kizárólag az utólagos narratív sémák szerint elrendezett tudásokból ismerhető és érthető meg, hanem ugyanúgy az egykori fotográfiákkal összefüggésben, amelyek a kiismerhetetlenség, a káosz jeleneit rögzítik, amelyekből a történeti események egykorú dokumentumainak ikonográfiai értelmezése – egy eddig nem használt módszerrel – tárul elénk. Az egykori képek nem pusztán illusztrációk a könyvben, hanem megfejtésre váró források is egyben. Casoar és Balázs a különböző fotográfusok által készített képekből állítják elénk hőseik, Berki György és Sponga Jutka október 30-i útját a városon át, a Múzeum körúttól a Ferenciek terén át a Petőfi Sándor utcáig. S aztán mennek tovább, és közlik – az elbűvölő személyességgel keresztneven említett – Jutka meghökkentő élményekkel teli menekülésének képeit, azokat is, melyeken hősük immáron Eisenstadtban valóban véletlenül összetalálkozott az Epoca munkatársaival, akiknél ott volt a lap előző számában közölt, Gyurit s őt ábrázoló kép. S persze újabb képek készültek a drámai találkozásról. Követve a szerzők névhasználatát, a Gyurit és Jutkát ábrázoló képek készítőinek élettörténete ugyancsak fontos része könyvüknek. A részben már híres nyugati fotóriporterek, finoman öltözött, jól ápolt fiatal férfiak, akik munka közben – azaz a kortárs történelem eseményeinek nyugati szemmel látott

⁹ Makk Károly nagyszerű filmje, a több Déry-novellából összerakott *Szerelem* is megfelel ennek az értelmezési keretnek. S elég nyilvánvaló az is, hogy a Kádár-rendszer *csak* a kommunisták közti belügyként értett forradalom képeit tűrte meg – ha empatikus műalkotásról volt szó.

képpé változtatása, az aktuális poszthidegháborús képzeletbe illesztése során – egymásról is készítettek képeket. S valóban, egy másik világból érkeztek ide, s annak megfelelően is viselkedtek. A részben védett, s mégis egy fronton lévő újságírók, tehát a nyugatiak és köztünk, azaz magyarok közti drámai különbség különösen pontos leírásának vélem Kertész Imre *Az angol lobogó* című regényének vonatkozó részét, amely egyedülálló rögzítése annak a döbbenetnek, amelyet a saját városukban küzdő elődeink érezhettek a nyugatiak láttán, akik boldogan fényképezték a legkülönbözőbb alakokat, forradalmárokat, nézőket, fegyverekkel ellenállókat alakító civileket, akik utóbb aztán rettenetes árat fizettek a nyugati magazinokban való megjelenésükért.

„Ősziestre fordult az idő, néhány csendesebb nap következett, odalent is, persze, de kívált az ablakon kinézve láttam, mennyire megváltozott az utca: a leszakadt villamosvezetékek a sínek között kígyóztak, golyók lyuggatta cégtáblák lógtak, itt-ott betört ablakok, friss lyukak a hámló vakolatú házakon, a hosszú-hosszú út járdáin, egészen a távoli kanyarodóig sűrű tömegek, az úttest üres, egy-egy nagy ritkán, nagy sebességgel elhúzó jármű, személy- vagy teherautó, valamilyen erősen szembeötlő, lehetőleg minél rikítóbb megkülönböztető jelzéssel. Száguldva egy dzsipforma autó bukkant fel hirtelen, hűtőjét a kék-fehér-piros brit színek, egy angol lobogó borította be teljesen. Eszeveszett sebességgel iszkolt a járdákon kétoldalt feketéllő tömeg között, amikor előbb csak szórványosan, majd mind sűrűbben, nyilván rokonszenvük jeléül, tapsolni kezdtek az emberek. Én ezt az autót, miután elrohant előttem, most már csak hátulnézetből láttam: s ebben a pillanatban, amikor a taps megszűlárdulni, szinte megvastagodni tetszett, a bal oldali kocsiablakból tétován, először szinte vonakodva kinyúlt egy kézfej. Ez a kéz világos kesztyűbe volt bújtatva, nem közélről láttam ugyan, de feltételezem, hogy szarvasbőr kesztyűbe, s valószínűleg a tapsot viszonzandó, néhányszor óvatosan, a kocsi menetirányával párhuzamosan meglendült. Integetés volt ez, baráti, üdvözlő, tán egy kissé részvételi mozdulat, mindenesetre fenntartás nélküli helyeslést tartalmazott, és mellesleg szilárd tudatot is, amivel ez a kesztyűs kéz nemsokára a repülőgépről a betonra vezető lépcső korlátját tapintja majd, hazaérve a távoli szigetországba. Aztán kocsi, kéz és angol lobogó – minden eltűnt a kanyarban, és a tapsok lassan elhaltak.”¹⁰

Kertész ugyanazt az élményt írja meg, amelyet a *Budapest hősei* képei is rögzítenek. A Nyugat küldötteinek, s az őket gyanútlan örömmel, tagadhatatlan naivitással fogadó tömeg különös kapcsolatát, amelynek „hosszú tartamát” ma is éljük, s amelynek egy különös fejezetét rekonstruálja a könyv.

Russ Melcher és Domonique Berretty – mint 2002. április 25-én elmondták a szerzőknek – végül is véletlenül kerültek Budapestre, ahol aztán Melcher elkészítette a Gyurit és Jutkát, s végül őt magát is, eltérő módon, híressé tévő felvételét. A szerzők a fotográfusok „négy, fiókban maradt” felvételét is közlik

¹⁰ Kertész Imre: *Az angol lobogó*. Magvető Kiadó, Budapest, 1991. 56–57.

könyvükben. Az egyik felvételen (176, fent), mint a képaláírás igen tárgyilagos semlegességgel fogalmaz, „egy nő a feldúlt Kálvin téren”. A fénykép nagy részén kiégett autók, tönkrement villamosok, kosz és szemét, ám a kép közepén, egy fekete kabátban, sötét nadrágban, csillogó bőrcipőben, kezeit maga előtt összekulcsolva tartó, azaz *a felvételhez rendelkezésre álló* fiatal nő látható. Fegyver nélkül, azaz a történészek számára inkább érdektelenül, franciául ötven, magyarul hatvan évvel később megjelenve a nyomda által teremtetett nyilvánosságban. Egykor talán a szomorúsága kelthette fel a fotográfusok figyelmét, vagy lehet, hogy tévedek, s az az asszony egyszerűen csak elgondolkozott azon, ami a városban történt, azon az élményen, amit Kertész is felidéz. Ugyan, honnan gondoljuk, hogy mindenki, aki a kamerák elé állt, tudta, hogy mi történik, másképp fogalmazva, tudta-e, hogy a felkelés vagy a forradalom résztvevője, s pár hónappal később az ellenforradalomban aktívan részt vevő köztörvényes bűnöző lehet belőle? S ott van egy – úgy olvasom, az Üllői úton álló –, immáron ablaküvegek nélküli villamoskocsiba benéző járókelőkről készült kép (177, fent). S alább a válasz, ugyanazon az oldalon, alant, egy 49-es járat fapadlóján fekvő holttest, rajta virágcsokor, körülötte lehullott levelek. Ha nem tévedek, akkor a 49-es villamosnak, amúgy, nem lett volna dolga az Üllői úton, ellenben a Tolbuchin (előtte Vámház, majd 1942-től Horthy István, 1989 után megint Vámház) körúton ment volna tovább a Múzeum körút felé.

Férfiak állnak lábujjhegyen a képen, hogy belássanak a villamos ablakain, mindössze egyetlen fejkendős, nagykabátos asszony néz a kamerába, tekintetében távolságtartás, ő viszont már épp kilép a képből.

Ami a fotográfiai normákat illeti, ezek úgymond professzionális képek, pontosan kimért mélységelesség, árnyékok finom átmenetekkel, nem gyorsan készíthető riportok, hanem a háborús események után érkezők felvételei: megdöbbenés és türelem, illetve a rémület és festőiség hatják át őket. A villamoskocsiban fekvő halott férfiről készült felvétel alkotója ugyanúgy figyelt a történelmi hitelességre, mint a halottnak járó méltóságra, ezt szolgálják a fények a falécekből készült üléseken, a fiatalnak tűnő arcon, a halált keretezi be a vetett árnyékok ritmusa.

A történeti normák szerint elrendezhetetlen káosz valósága tűnik elénk. A forradalom különös perspektívából, egyszerre nyugati szemmel és alulnézetben. Tény, hogy *ezt a kettősséget ez a könyv jelenítette meg először ilyen módszeresen, épp az elfogulatlansága, illetve a mikrohistóriai szemlélete okán. Azt ismételte meg, illetve mutatta be, amit a nyugati fotográfusok tettek.* Ez lenne hát a történelmünk.

Berki Györgyről a kötet lezárása után derült ki, hogy ki ő, holott egy *In Memoriam* 1956 című kötetben ott szerepelt 2006 óta. S azóta sem sokat tudunk róla.

Sponga Jutka immár egész életét ismerhetjük, családtörténetét, végül boldognak tűnő, vagy mindennapinak nevezhető, eseménytelen életét és korai halálát.

Attól tartok, hogy a forradalom politikatörténet által teremtett és kisajátított fogalmai közé zárt történetéről többet tudunk, mint arról, ami közben alant, kint az utcákon esett meg, többet tudunk a 'nagy történelemről', mint annak mindennapi valóságairól, azokról, akiknek egy része a Kerepesi úti temetőben, másik a 301-es parcellában lett eltemetve, s ha 1956 hatvanadik évfordulója némi politikai cirkusszá változott szakmai tévedés mellett, a teljes közöny közepette zajlott le, akkor okunk van végiggondolni, hogy mint és működik-e még a nemzeti történelem fogalma.

Szilágyi Domokos, mottóban szereplő, Petőfiről szóló versének utolsó két sora egyike azoknak a költészet által teremtett összefüggéseknek, amelyek alkalmasak arra, hogy 1848-at bárki saját örökségének tekintse. S bárcsak így állna a helyzet 1956 elveszőben lévő forradalmával is.

Végül vissza kell térnünk a 2016-os emlékévben használt, plakátokon látható fényképek politikai esztétikájának kérdéséhez, már csak azért is, mert az egyik – utólag színezett – képen Sponga Julianna szerepel, a Russ Melcher által, a Nemzeti Múzeum kerítésénél készített, eredetileg fekete-fehér felvétele. A 2016-os plakátról azonban egyszerűen hiányzik az eredeti háttér, s ami ennél fájdalmasabb, hiányzik Berki György, s így a Photoshop révén magányosan álló női alak mögött a távolban két tank látható, s egy azonosíthatatlan üres tér. A szándék, mint oly sok más esetben is, világos volt, a hősképzéshez szükséges ikon előállítás, amely mögül eltűnik a valóság. S megannyi kérdés van a helyén. Vajon alkalmas volt-e Sponga Julianna/Jutka élete a hősi példára? Adta-e utólag bármi jelét erre e szerepre való készítésnek? Csendes, családi konfliktusokkal teli, távoli világokban leélt élete amúgy alkalmas lett volna-e a pátozminta kitöltésére? Az én meggyőződésem szerint, igen. Csakhogy az az 1956, amelynek ő a hőse volt, s utólagosan megalkotott mitikus alakja lehetett volna, annak semmi köze nem volt a politikai konstrukciókhoz, a politikai elitek emlékeztetéséhez és ellenemlékeztetéséhez. Itt járt ezen a földön, itt élt ebben az országban, itt vesztette el a szerelmét, akit aztán menekülés közben egy idegen ember, egy olasz riporter vállán siratott el, s aztán ott élt a déli féltekén, s amennyire azt Casoar és Balázs kiderítették, nem beszélt sokat arról, ami egykor történt vele. Ha emlékezett, ha felejtett, magával vitte titkát az óceánba, ahova porait szórták, mint azt ő maga kérte.

S ha valóban elmondhatta volna az életét: hány és hány honfitársa ismerhette volna abban a saját magáéra, a történelem által eltiportak, az elnyomottak sorsára, akik mégis fellázadtak az ellen, amit diktatúrának hívtak, egyikük megsebesült az arcán, másikkal tizenhat évesen arclövés végett.

Hát szemből, Halál.

György Péter